

Karl Staaff, Otto von Zweigbergk och Carl Carlsson Bonde 1911

Ett meddelande

Den 5 oktober 1911 gjorde Karl Staaff en sammanfattande memorialanteckning om sin regeringsbildning, nu avslutad. Den har publicerats av Brusewitz.¹ Bland de personfrågor, som skymtar i anteckningen, äro Otto von Zweigbergk och Carl Carlsson Bonde de intressantaste, och de äro på visst sätt sammankopplade, icke i Staaffs anteckning men – skall det visa sig – på annat håll.

Staaffs anteckning lyder i denna del:

Förbigången anser sig tydligen Zweigbergk, som lät ytterst bitter vid telefonsamtal. Jag har emellertid övertygat mig om att hans kandidatur ingalunda skulle mottas med någon entusiasm av stora grupper av de våra, och obs! den ringa känslan för hans F.K.-kandidatur för 2 år sedan. Förbigången och kanske farlig är Daniel P[ersson i Tällberg]. – Do. men tror jag icke farlig utan som vanligt hygglig är C. C:son Bonde. Eget att Lagerheim starkt förordade B. Men i partiet skulle han ej mottas väl – pressens män och andra jag talt vid ansett honom för gammal och för »lätt» (jag egentligen varit den som mest för honom).

Frågan om Staaffs och Zweigbergks samarbete under regeringskrisen, och om Zweigbergks kandidatur till en ministerportfölj, har senast behandlats av Kihlberg, i anslutning till Brusewitz men under indragande av visst nytt material.² Kihlberg anser att Zweigbergk 1911 nog skulle »ha funnit det rimligt att han nu fått ett erbjudande» om en ministerpost. Men Staaff gav honom icke tillfälle att själv ta ställning till ett allvarligt anbud. Kihlberg kan också meddela ett brev från Zweigbergk till Staaff, där Zweigbergk rekommenderar Mauritz Hellberg.³ Till detta knyter Kihlberg reflexionen att Zweig-

¹ A. BRUSEWITZ, Kungamakt, herremakt, folkmakt. Författningskampen i Sverige, 1906–1918 (1951), s. 56 f.

² L. KIHMBERG, Dagens Nyheter och demokratiens genombrott 2 (1960), s. 13 ff.

³ KIHMBERG, a.a., s. 15 f.

bergk skulle ha varit den överlägsne, just som politiker, om det varit fråga om att ta en liberal tidningsman. Man kan undra om det betyder att Zweigbergks rekommendation för Hellberg innerst och egentligen varit en rekommendation för egen del – ett erbjudande. I varje fall kan Staaff, brevmottagaren, ha uppfattat det så. Och då hör Zweigbergks rekommendation för Hellberg till den verklighet Staaff tog ställning till med sin reflexion om Zweigbergks bittra besvikelse.

Självfallet kan man undra varför Staaff dock icke gjorde en propos. Blotta förslaget skulle ju ha förpliktat Zweigbergk till lojalt samarbete. Svaret är måhända att Staaff var rädd för ett ja från Zweigbergk – och det ville han under inga omständigheter riskera. Saken har intresse, till belysning av vad som sedan hände.

Nog av, under de första sonderingarna om regeringens sammansättning rådgjorde Staaff också med Zweigbergk. Det hade kommit in en påminnelse från David Bergström om att han skulle göra det, och Staaff var dessutom angelägen om att få Dagens Nyheters redaktör välsinnad – en försummelse i det avseendet 1905 hade haft konsekvenser.⁴

Men förtroligheten blev icke långvarig. »Zweigbergk såg sig hastigt avsatt från den rådgivarställning han i förstone beklätt», har en av hans vänner, Nils Alexandersson, långt efteråt meddelat.⁵ Vad som hade hänt, och brutit förtroligheten, har tett sig gåtfullt. Man har lagt avgörandet hos Staaff: »Staaff kunde inte förmå sig att gå längre än han gjorde. Något tog emot», skriver Kihlberg.

Alldeles omöjligt är det väl icke att ansvaret egentligen faller på Zweigbergk. Han har varit för ivrig, och det har förekommit påstötningar av ett slag som just Staaff hade svårt att tolerera. En av dessa påstötningar berättar Kihlberg om: Zweigbergk översände med instämmande till Staaff ett brev från redaktör Waldemar Skarstedt i Falun, som krävde samråd i Liberala samlingspartiets och Frisinnade landsföreningens förtroenderåd.⁶

Men denna påstötning var icke isolerad. Det har förekommit åtminstone ytterligare ett förslag om att Staaff skulle ta råd av de

⁴ KIHMBERG, a.a., s. 14 f.

⁵ N. ALEXANDERSSON, Otto von Zweigbergk »förbigången» (Dagens Nyheter 10.6.1948).

⁶ KIHMBERG, a.a., s. 18 f. Det kan tilläggas att Skarstedt var suppleant i landsföreningens förtroenderåd, medan Zweigbergk som medlem av verkställande utskottet hade en ledande ställning.

liberala organisationerna. Också denna gång har förslaget nått Staaff på omvägar. Där om berättar journalisten Ragnar Fehr i ett brev till yrkesbrodern Sigurd Hansson i Göteborgs Handels och Sjöfartstidning, ett par dagar före det slutliga uppdraget till Staaff. Förutsättningen är att Hansson frågat Fehr hur Staaff skulle ställa sig till en rådspägning med vänsterpressföreningens eller landsföreningens förtroenderåd. Frågan synes närmast ha framställts av en aktuell anledning: det tycks ha kommit en kallelse till Henrik Hedlund att sammanträda i vänsterpressföreningen eller dess förtroenderåd, och eftersom Hedlund var borta, larmade hans närmaste man, Sigurd Hansson, tidningens Stockholmskorrespondent. Fehr svarar:

Jag talte med Staaff om saken. Han visste ingenting om vänsterpressföreningens möte, men försäkrade att någon tanke på inflytande från dess sida i detta fall endast kunde finnas i en eller annan vederbörandes lifliga fantasi. Däremot förefaller han icke hågad för landsföreningsrådet in pleno. Det finns ju folk där, som icke äro så angenäma att ha med i mera intima förhandlingar. – – – Hvad pressföreningen beträffar, så är jag numera där ledamot i Henrik [Hedlund]s frånvaro i förtroenderådet. Den blir icke så besvärlig nu, som den lär ha varit förra gången – vederbörande ha lärt åtskilligt af erfarenheten.⁷

Det kan anmärkas att Ragnar Fehr vid denna tid var en av Staaffs få nära förtrogna och hans entusiastiske vapendragare.⁸ Vad han har att meddela sin redaktion om Staaffs hållning till nyheten, att vänsterpressföreningen skulle sammanträda, är värt beaktande.

Staaffs svar på vad han tydligen, och väl med rätta, uppfattat som ett förslag om att höra vänsterpressföreningen i frågan om regeringens sammansättning har enligt Fehrs brev haft en skarp udd mot dem som kommit upp med tanken och tydligen redan sammankallat föreningen eller dess förtroenderåd: dessa vederbörande som i sin livliga fantasi trodde att deras organisation kunde utöva något som helst inflytande på regeringsbildningen. Och vilka voro då dessa vederbörande? Ett är säkert, att Otto von Zweigbergk, vänsterpress-

⁷ R. Fehr t. S. Hansson, odat. orig. bl. Sigurd Hanssons papper, Göteborgs stadsbibliotek. Brevet torde kunna tidsättas till torsdag 28 eller, något mera sannolikt, fredag 29 sept., genom att Fehr begär ett handlån för omsättning av en växel per 1 okt., ber Hansson att skicka beloppet så att det når uppgiven adressat 2 okt. och säger sig vilja ringa Hansson i ärendet 1 okt.

⁸ Till förhållandet Staaff-Fehr återkommer förf. i en större undersökning, avsedd att publiceras under titeln »Bondekriser. Påbodakrisen 1909. Tällbergskrisen 1910».

föreningens grundare och ordförande, och tillika den ende som kunde improviserat sammankalla föreningen eller förtroenderådet, måste ha varit en av dem, också om han icke ensam varit åsyftad.

Även Fehrs hänvisning till vänsterpressföreningens tidigare uppträdande har intresse, särskilt som *förra gången* måste syfta på Staaffs första regeringsbildning, på en tid då Fehr ännu icke var med utan nu måste lita till hörsägen. Det hade i verkligheten förekommit ett samarbete mellan Staaff och vänsterpressföreningen 1905: Staaff deltog i föreningens sammanträde i oktober 1905, med debatt i regeringsfrågan.⁹ Men det gällde då frågan om vänstern alls skulle bilda regering, icke frågan om regeringens sammansättning. Sedan regeringen väl var klar, mottogs den med bestämda reservationer, trots välviljan i stort av Zweigbergk i Dagens Nyheter. Samarbetet mellan Staaff och pressen blev överhuvudtaget icke det bästa, och efter regeringens fall 1906 var en David Bergström ivrig att få till stånd ett sammanträde mellan Staaff och vänsterpressföreningen, i syfte att planera för framtiden. Uppmaningen gällde ett närmande till Zweigbergk.¹⁰

I alla händelser har Fehr denna gång varit optimistisk. Förtroenderådet, där han själv hade plats, skulle icke ställa till besvär. Vederbörande – Zweigbergk och kanske andra – hade enligt Fehrs åsikt lärt av erfarenheten, och de voro mindre farliga nu. Det är åtminstone möjligt att även detta återger Staaffs mening.

Det är sedan en annan sak att Staaff efter dessa påtryckningar, Skarstedts brev med Zweigbergks rekommendation samt Zweigbergks åtgärd att sammankalla vänsterpressföreningen eller dess förtroenderåd, blivit mera förtegen inför Zweigbergk. Att samråda med Zweigbergk personligen, liksom med en annan av de ledande vänsterpublicisterna, Erik B. Rinman, det har förut icke tett sig riskabelt. Men började det komma krav på något slags medbestämmanderätt för vänsterorganisationerna, bröt Staaff förbindelserna. Zweigbergk underrättades först då regeringslistan var klar.

Den bild av sitt samarbete med Staaff som Zweigbergk själv givit i sina minnesanteckningar avviker starkt från Staaffs eget, knapphändiga meddelande.¹¹ Enligt Staaff fick Zweigbergk reda på slutresul-

⁹ L. KIHLEBERG, Dagens Nyheter och demokratiens genombrott 1 (1960), s. 220.

¹⁰ KIHLEBERG, sist a.a., s. 229 f.

¹¹ O. v. ZWEIFBERGK, Svensk politik, 1905-1929 (1929), s. 93 f.

tatet per telefon, tydligtvis den 5 oktober. Den bitterhet, som Staaff då tyckte sig märka hos Zweigbergk, gäller visserligen icke bristen på informationer. Men också det Staaff närmast åsyftade, Zweigbergks bitterhet över att själv ha fått stanna utanför regeringen, betyder att Dagens Nyheters chefredaktör hållits utanför viktiga avgöranden. Men själv har Zweigbergk framställt saken så att Staaff under två veckors tid dagligen besökte Dagens Nyheters redaktion, ibland rent av två gånger om dagen, och i detalj överlade om regeringsbildningen, ja, ibland faktiskt följde de råd han fick.

Men ett råd följde Staaff icke, berättar Zweigbergk:

Staaff [kunde] icke förmås att sätta sig i förbindelse med frih. Carl Carlsson Bonde på Eriksberg. Han visste att Bonde hade en lidelsefull önskan att bli utrikesminister och han var personligen varmt fästad vid den älskvärde och uppriktigt liberala ädlingen. Men han ansåg honom för gammal för befattningen och betvivlade att han kunde få tillräckligt intresse för det expeditionella. Följaktligen blev ingenting åtgjort. Strax före ministärens utnämning fick jag besök av en nära vän till Bonde. Denne berättade att det var hjärtskärande att se hur nervös och förpinad den eljest alltid jovialiske mannen blivit under dessa veckor, då han ständigt väntade att bli kallad till Stockholm. Vännen hemställde nu till mig att skriva några rader till Bonde och berätta vad jag kunde om hurudan ställningen verkligen var. Med någon tvekan hörsammade jag uppmaningen. Det var fullkomligt rörande att något senare mottaga Bondes tacksamhet för att han på detta sätt ändå fått veta att han icke varit fullkomligt bortglömd, utan att Staaff verkligen haft honom i åtanke.

Denna berättelse har påfallande överkliga drag. Bonde var utomlands då valresultatet småningom blev känt och under hela regeringskrisen. Han gick i varje fall icke på Eriksberg och väntade på en kallelse. Den vän som skulle ha kommit med bud om Bondes oro kan icke ha haft ett besked att ge om oro i veckor. Bonde var i Bern, då han fick klarhet om valresultatet, fram emot slutet av september. Han reste vidare till Paris och återvände till Sverige först samtidigt som Staaffs ministerlista publicerades.¹² Det kan tilläggas att man bland Carl Carlsson Bondes papper saknar varje spår av en brevväxling med Zweigbergk i denna fråga,¹³ liksom bland Otto von Zweigbergks.¹⁴ Å andra sidan finns det drag i Zweigbergks berättelse som

¹² Se den nedan publicerade brevsviten från Bonde till Staaff.

¹³ Carl Carlsson Bondes papper samt Autografsamlingen, Ericssbergs arkiv.

¹⁴ Vålvilligt meddelande av fil. dr L. Kihlberg, som haft tillfälle att genomgå Otto von Zweigbergks papper.

äro rätt uppfattade, men det gäller då icke händelseförloppet utan de rent personliga momenten: att Staaff över huvud taget övervägt namnet Bonde vitsordas ju av hans egen memorialanteckning och stämmer väl med att han också tidigare haft Bonde i åtanke, nämligen då Erik Trolle hotade att lämna Staaffs första ministär, under krisen på försommaren 1906.¹⁵ Med intresse observerar man att Zweigbergk hänför ett av argumenten mot Bonde, dennes ålder, till Staaff medan Staaff i sin omedelbara anteckning hänför det till de liberala pressmän han samrått med – och bland dem var just Zweigbergk.

Var då Zweigbergks ställning till Bonde sådan att han alls kunde skriva detta ömtåliga brev? De få bevarade breven från Zweigbergk bland Bondes papper tyda knappast på det. Senast hade de haft kontakt ett år tidigare, i november 1910, vid planläggningen av den nya fredsorganisation som under dessa år starkt upptog Bondes tankar och intressen.¹⁶ Zweigbergk hade från början ivrigt engagerat sig i saken, medan ledande liberaler som Edén vägrade sin medverkan och Staaff ganska bestämt yrkade på att den nya föreningen skulle förklara sig neutral i försvarsfrågan.¹⁷ Brevet i november 1910 är ett förtroligt brev om organisatoriska detaljer, om det av Anna Bugge-Wiksell och Zweigbergk utarbetade uppropet, om program och stadgar, som Zweigbergk lovar att försöka hinna med.

Detta var i början av det organisatoriska arbetet. Vad som sedan hände är oklart, men Zweigbergk tycks ha avböjt vidare engagemang i den nya organisationen, fastän hans tidning fortsatte att behandla den med sympati.¹⁸ Bondes medhjälpare och rådgivare blir redan från början av 1911 de gamla fredsivrarna Wavrinsky och – i ringare mån – Ernst Beckman, som han samarbetade med också i interparlamentariska gruppen.

Hur gott förtroendet mellan Zweigbergk och Bonde varit på hös-

¹⁵ J. HELLNER, *Minnen och dagböcker* (1960), s. 114. Det är att observera att Hellner refererar Staaffs åsikt om Bonde då med orden »Han ansåg visserligen denne vara något 'lätt'». – Att Lagerheim enligt Staaffs anteckning 1911 hänvisat till Bonde torde närmast vara att förklara som en diplomatisk undanflykt, i ett läge då denne själv icke önskade komma ifråga.

¹⁶ Ett stort material om denna fredsorganisation finnes dels bland de oordnade delarna av Bondes papper, dels inordnade i Autografsamlingen, Ericssbergs arkiv. Se även C. SUNDBLAD, *Svenska fredsörelsens historia*, 3 (1919), s. 181 ff.

¹⁷ N. Edén t. C. C:son Bonde, dat. 18 dec. 1910, och K. Staaff t. dens., dat. 16 dec. 1910, bägge orig. i Autografsamlingen, Ericssbergs arkiv.

¹⁸ KIHLEBERG, *först a.a.*, s. 137 f.

ten 1910 är svårt att avgöra. Det enda brevet då visar att de icke varit dus. Och i alla händelser upphörde det nära samarbetet i fredsfrågan före regeringskrisen 1911, den tid då Zweigbergk, enligt sin egen skildring, skulle ha skrivit till Bonde för att informera denne om Staaffs regeringsbildning.

Allt synes sålunda tala för att Zweigbergk fabulerat, i vad avser brevet till Bonde. Eller gäller det en förskjutning i själva minnesbilden, psykologiskt förklarlig mot bakgrund av att Zweigbergk själv måhända befunnit sig i det läge där han nu placerade Bonde? Skildringen av hela episoden inleds i Zweigbergks minnen av några reflexioner om Staaffs hållning till de besvikna: Staaff och Zweigbergk hade, meddelar Zweigbergk, rent av åtskilliga gånger under ministärbildningens förlopp, diskuterat frågan, i vilken utsträckning Staaff borde meddela sig med dem som med större eller mindre rätt väntade sig kallelse men dock måste lämnas utanför. Staaff hade, heter det vidare, i den punkten stor lust att »gaa udenom». Om det verkligen varit så att Zweigbergk hyst förhoppningar, har han haft skäl att notera sig till minnes detta: Staaff underrättade honom icke ens i förväg!

Bonde tycks i Zweigbergks minnesbild ha fått inta dennes egen plats. Och samtidigt har minnet drastiskt förstorat Zweigbergks egen roll som rådgivare hos ministärbildaren Staaff.

Ändå är det Zweigbergk som har rätt i en sak, nämligen i att Carl Carlsson Bonde avvaktat ministärbildningens resultat i förpinad ångest. Hur det så till vida förhållit sig med Bondes, av Staaff i memorialanteckningen prisade hygglighet, visar en samling koncept, som återfunnits på olika håll bland strödda handlingar i de ännu icke ordnade delarna av dennes efterlämnade papper. Det gäller ett och samma brev till Staaff, daterat i Paris den tredje oktober 1911. Man kan i konceptsviten steg för steg följa hur Bonde under stark oro väntat på det bud, det anbud, han så ivrigt hoppats skulle komma.

Den första bevarade texten, i verkligheten ett fullt utskrivet brev, lyder:

Bäste Broder.

Af de franska tidningarna har jag sett att Lindmanska ministären inlämnat sin afskedsansökan och att bildandet af den nya ministären öfverlämnats åt Dig. De svenska tidningarna har jag ej ännu hunnit få rörande denna angelägenhet. Jag lyckönskar Dig till denna stora framgång för det frisinna partiet och förmodar att Du redan har Din ministär färdigbildad. Jag skulle naturligtvis genast hafva rest hem om jag tänkt mig att Du i

denna sak velat rådgöra med förtroenderådet eller åtminstone dess äldre medlemmar, men då jag ingenting afhört, inser jag att Du ansett detta öfverflödigt.

Jag känner mig ingalunda tillbakasatt, men har fått ytterligare bekräftelse på hvad [jag] redan vid föregående tillfällen haft klart för mig, att min medverkan för de frisinnares sak anses tämligen betydelselös, och nöjer mig därför med mitt goda samvete att under ett fjärdedels sekel oafbrutet hafva ägnat mig åt uppnåendet af det mål, hvarvid vi stå. Jag anser mitt värf därför som afslutat, och då jag ej behöfves längre, kommer jag att med det snaraste ingifva min afsägelse af ledamotskapet i andra Kamraren, något hvartill min ålder och långvariga verksamhet fullkomligt berättiga mig. –

Dock vill jag, innan jag gör detta, uppriktigt tacka Dig för gott kamratskap och osviklig vänskap, och kommer jag att, om också på något afstånd, under min nu annalkande ålderdom med lifligaste intresse följa de frisinnares framgångar.

Sanne vännen
Carl Carlsson Bonde

Vissa av förutsättningarna för detta brev äro lätta att fixera. Arvid Lindmans demission och konungens uppdrag till Staaff omtalades i Parispressen den tredje oktober. Men konungens första bud till Staaff, för konsultation, lördagen den 30 september, hade omtalats i söndagens Stockholmstidningar, som nått Paris tisdagen den tredje oktober på eftermiddagen. Att denna första kontakt gällde konsultation har emellertid icke framgått av meddelandet. Bonde måste ha uppfattat saken så att Staaff, fastän han ännu icke fått det formella uppdraget, var i full färd att undersöka möjligheterna för en regeringsbildning – och redan träffade avgöranden i personfrågorna.

Brevet har emellertid icke blivit avsänt. Orsaken ligger klar. Av de svenska tidningar, som nått Paris i kvällningen den dag Bonde skrev till Staaff, har han erfarit att regeringsbildningen ännu icke var färdig – att det ännu fanns en möjlighet att budet från Stockholm, ett anbud, kunde nå honom.¹⁹ Han skriver ett nytt brev, som börjar:

Bäste Broder.

För några dagar sedan tillskref jag Dig från Bern för att framföra mina lyckönskningar med anledning af det då kända valresultatet. Nu har jag

¹⁹ Postförande förbindelse Stockholm–Paris avgick dagligen kl. 10.27 f.m. och 10 e.m. Morgontidningar från Stockholm nådde Paris tredje dagen kl. 4 e.m., från Malmö redan andra dagen kl. 4 e.m. Sveriges Kommunikationer 25 september, 2 oktober 1909. Staaffs första audiens hos konungen i t.ex. DN, StD 1 okt., hans andra audiens i SDS 2 okt.

Karl Staaff, Otto von Zweigbergk och Carl Carlsson Bonde 1911 325

ytterligare anledning att förnya dessa mina lyckönskningar, sedan jag först af de franska tidningarna förnummit att den Lindmanska ministären inlämnat sin afskedsansökan och att Du fått i uppdrag att bilda den nya regeringen, hvarpå de i dag mottagna svenska tidningarne lämnat bekräftelse. Jag antager också att Du redan har Din ministär färdigbildad. –

Jag skulle naturligtvis genast hafva rest hem, om jag kunnat föreställa mig att Du uti denna angelägenhet velat rådgöra med förtroenderådet eller åtminstone med dess äldre medlemmar, men då jag emellertid ingenting afhört, har jag till fullo insett att Du ansett detta fullkomligt öfverflödigt. Jag behöfver ej försäkra Dig att jag däraf på intet sätt kan finna mig tillbakasatt, jag betraktar det blott såsom ett bevis på att min obetydliga medverkan för de frisinnades sak anses tämligen betydelslös. –

Då nu emellertid det frisinnade partiet ändtligen tyckes stå vid det mål, för hvars uppnående jag under ett fjärdedels

Här har Bonde avbrutit skrivandet, därför att nästa ord blivit *arhårhandrade*, f.ö. icke det första ord i denna text som han i sin upprörda sinnesstämning utformat otympligt. Att han alls avbröt sig tyder å andra sidan på att han verkligen avsett att skriva ett brev att expedieras, icke ett koncept att ytterligare överväga. Han har börjat om på nytt, med de bägge tidigare texterna framför sig, men närmast anknyttande till den avbrutna versionen.

Denna gång blev det åter ett fullständigt, avslutat och undertecknat brev, som i början närmast ansluter sig till det avbrutna brevet, med undantag blott för en stilistisk ändring, i det att ett *äfven* satts in på tal om den bekräftelse de svenska tidningarna givit. Efter *århundrade* fortsätter texten som följer:

ägnat mina ringa krafter, hälsar jag med glädje den nya regeringen och tillönskar densamma all möjlig lycka och framgång, förvissad om att Du så sammansatt densamma, som Du ansett för vårt parti och för fosterlandet bäst och lyckosammast. Du får ej förvåna Dig öfver om jag också samtidigt anser mitt värf afslutadt och att jag, då jag ej längre kan komma att behövas, finner mig föranlåten att afsäga mig ledamotskapet uti andra kammaren, hvartill såväl min ålder som min långvariga verksamhet fullkomligt berättiga mig.

Innan jag likväl tager detta steg, vill jag emellertid på det uppriktigaste tacka Dig för mångårigt godt kamratskap och osviktig vänskap och kommer jag under alla förhållanden att, om också på något afstånd, under min annalkande ålderdom med det lifligaste intresse följa de frisinnades framgångar.

Sanne vännen

Carl Carlsson Bonde.

Jag torde resa hem härifrån om fredag.

Men också detta brev har Bonde underkänt, kanske därför att han i upprördheten gjort sig skyldig till ytterligare en felskrivning och rättat denna ganska klumpigt, kanske därför att han funnit sitt meddelande om dagen för avresan från Paris som en väl tydlig fingervisning om var Staaff kunde finna honom, för den händelse regeringsbildningen ännu icke avslutats. Ty detta lilla postscriptum var till sin lätt insedda art ett erbjudande av Bonde att ställa sig till förfogande, en erinran till regeringsbildaren Staaff om var en lämplig utrikesminister stod att finna.

Nog av, Bonde har stiliserat om brevet. En ny version föreligger i fullt färdigt skick, men icke heller det har avfärdats. Denna gång är variationerna mestadels stilistiska: ordet *först* har utgått på tal om de franska tidningarnas nyhetsförmedling från regeringskrisen, orden *kunna föreställa* på tal om Staaff och förtroenderådet har ersatts med *föreställt* – en lätt skärpning av tonen – och orden *har jag tillfullo insedt* har ersatts av *inser jag*. Orden *Jag behöfver ej försäkra Dig . . .*, som i den tidigare versionen inleda ny mening, ha ersatts av en samordnad sats *och försäkrar jag Dig . . .*, och i fortsättningen har Bonde ytterligare preciserat och skriver att han ingalunda ansett sig *berättigad* att känna sig *på något sätt tillbakasatt*. Det yvigare *Jag betraktar det blott såsom ett bevis . . .* har ersatts med *det är mig endast ett bevis . . .* På tal om Bondes förestående avgång ur andra kammaren följer en ny förenkling: det personligt vädjande *Du får ej förvåna Dig över om jag också samtidigt anser . . .* har blivit *Samtidigt anser jag också . . .* och det följande *kan komma att behövas* har stramats till och blivit endast *behöves*. Vidare har den tidigare versionens *finner jag mig föranlåten att avsäga mig blivit kommer jag . . . att afsäga mig*. De viktigaste ändringarna gälla dock tidpunkten för Bondes hemkomst – och för den avsägelse han hotar med. Det föregående brevets postscriptum har utgått och i stället har tillfogats, dels att Bonde skall, som han säger, ta detta steg vid återkomsten hem (*efter min hemkomst*), dels att avsägelsen skall ske *med det aldra första*.

Den stilistiska åtstramningen visar att Bonde blivit karskare, mer benägen att dölja sin ömtålighet. Brevet har blivit mera uppfordrande, samtidigt som hänvisningen till Bondes snara hemkomst – och hans beredvillighet, ja, iver att stå till förfogande – dragits in i texten och ytterligare strukits under.

Nog av, icke heller detta brev har alltså expedierats. Bonde har börjat på en ny version, fortfarande under samma datum, med en del

stilistiska ändringar: *resultatet af valet* ersätter *valresultatet*, *dessa före mina lyckönskningar* faller ut. Omnämmandet av de svenska tidningarna sker i en ny mening, som samordnats med förmodan att ministärbildningen redan fullföljts.

Dessa smärre stilistiska ändringar kan det dock knappast ha varit som föranlett Bonde att än en gång börja om. Man får antaga att han velat ändra stiliseringen i brevets slutparti, med dess krav på uppmärksamhet och dess hot om avgång. Men innan han hunnit så långt har han åter en gång, tydligen den sista, avbrutit, med orden *då jag således också kan anse mitt värf avslutadt och . . .*

Det finns ingen anledning att tro att nya underrättelser, om Staaffs beslut i avseende på utrikesministerposten, nått Bonde i Paris den 3 oktober. Detta beslut torde icke ha varit fattat då, och i varje fall var ännu ingenting bekant i ämnet utanför en trång krets av initierade. Bonde har tydligen givit upp tanken på att alls skriva till Staaff, därför att det varit alltför påfrestande att direkt bjuda ut sig – det har i varje fall mött oöverkomliga rent stilistiska svårigheter. Något brev från Bonde under regeringskrisen är heller icke bevarat bland Staaffs papper, ett förhållande som i vad avser det första brevet, från Bern, blir dess mera förklarligt om detta endast innehållit en lyckönskan till valresultatet, utan provokativa inslag, och därför tett sig betydelselöst.

Har Staaff bedömt Bonde rätt, då han i dagboksnotisen så lätt avfärdade dennes anspråk? Det kunde tyckas så, eftersom Bonde dock icke expedierade sitt brev, icke verkligen framförde hotet att lämna riksdagen och icke så obeslöjat som han planerat det påminde om dessa anspråk. Men samtidigt visar själva den förbiglidande formuleringen i Staaffs anteckning om saken – kanske föranledd av det måhända mindre uppfordrande brevet från Bern – vid en jämförelse med den gamle aristokratens ångestfyllda arbete med det planerade brevet från Paris, att partiledaren klart överskattat Bondes godmodighet och lojalitet. Det är en sak att Staaff avvisat tanken på att ta Bonde till utrikesminister, och haft goda skäl att göra så. Det är en annan sak att han i memorialanteckningen blottat sin okänslighet för situationens krav. Så till vida har Zweigbergk, vare sig han faktiskt skrivit ett brev till Bonde eller han endast haft avsikten att göra det, eller rent av först i efterhand tilldelat sig budbärarens roll, visat större psykologisk insikt, större känslighet för mänskliga reaktioner.

Ty Staaff har uppenbarligen icke skrivit till Bonde – så långt är Otto von Zweigbergks uppgift riktig. Det framgår icke minst av det

första brev som Staaff skrev till Bonde efter regeringstillträdet, den 4 december 1911, angående Bondes medlemskap i försvarsberedningarna. Brevet lyder:

Broder!

Sedan jag i dag erfarit, att ett rykte, som förlagt din nuvarande vistelseort till Förenta Staterna, ej torde varit sannt, skriver jag dessa rader för att uttrycka den förhoppningen, att det må lyckas oss förvärva din framstående kraft och erfarenhet åt den viktiga försvarsutredningen. Visserligen veta vi ju väl, huru upptagen du är av mångahanda värv men vi veta också, vilken ovanlig förmåga du har att räcka till för mycket – långt mera än de flesta människor någonsin skulle kunna tänkas hinna med. Det nu ifrågavarande arbetet är ju av synnerligt stor betydelse – och av stor betydelse är det ock att regeringen får²⁰ särskilt dugande hjälpare bland sina egna politiska vänner. Låt oss därför med säkerhet påräkna ditt värdefulla bistånd!

Någon dag i nästa vecka – sannolikt tisdag l. onsdag – tänkte vi att härvarande medlemmar i Lib. saml.partiet skulle sammankomma för att resonera om ett och annat samt idka litet samkväm. Jag hoppas du då kan vara med – vidare meddelande kommer naturligtvis.

Tillgivne vänner
Karl Staaff²¹

Tonen i detta brev är långt stramare än den Staaff eljest brukade anslå i sina brev till Bonde, så senast från Ulricehamn i juni 1910.²² Man vore frestad att tro att statsminister Staaff här bjöd med armbågen. Han angav ju rent av ett motiv för Bonde att avsäga sig uppdraget. Men förklaringen kan också vara den att Staaff, efter den tidpunkt då han gjort den inledningsvis citerade memorialanteckningen, hört talas om Bondes bitterhet över att ha blivit förbigången under regeringsbildningen.

Att någon brevväxling de bägge liberalerna emellan icke förekommit under hösten tycks framgå av att Staaff, som brevets inledning visar, icke visste att Bonde för länge sedan kommit hem från sin vanliga höstresa utomlands – eller visste han det men ville ursäkta sin försumlighet att låta höra av sig tidigare, under regeringskrisen eller senare.

Ett synes dock säkert, det här framlagda materialet passar väl i stycket med vad vi eljest veta om denne kallt kalkylerande politiker, som kunde entusiasmera breda väljarskaror men som ofta visade sig ha svårt att förstå sina medhjälpare som människor, deras reaktioner och attityder.

Sven Ulric Palme

²⁰ följer struket *påräkna*.

²¹ Orig. i Autografsamlingen, Ericssbergs arkiv.

²² Orig. *ibid*.